

DE ROL VAN DE STUDIEGROEP ONDERAARDSE KALKSTEEN-GROEVEN BINNEN HET NATUURWETENSCHAPPELIJK ONDERZOEK IN NEDERLAND

VOORDRACHT, GEHOUDEN OP 23 SEPTEMBER 1988 TE MAASTRICHT, TER GELEGENHEID VAN HET 10-JARIG BESTAAN VAN DE STUDIEGROEP ONDERAARDSE KALKSTEENGROEVEN (SOK)

A. VAN WIJNGAARDEN, Pech St. Martin-Millac F-24370 Carlux (Fr.)

Medio mei ontving ik van Ed de Grood de uitnodiging om het feest ter gelegenheid van het tienjarig bestaan van de Studiegroep Onderaardse Kalksteengroeven bij te wonen en er – kort – het woord te voeren. Zijn argument was dat ik dat bij de opening van de tentoonstelling "Van Pötsjesjtoete en Ratnakke" in Valkenburg in 1977 ook had gedaan. En deze tentoonstelling, die een groot succes was, vormde indertijd de aanleiding voor de oprichting van Uw Studiegroep. Misschien hoopte hij dat ik nog eens wat aardige verhalen uit de oertijd van het groevenonderzoek te berde zou brengen, maar wat dat betreft heeft hij zich vergist. Die verhalen komen wel, maar dan tijdens het volgende agendapunt, het gezellig samenzijn. Het leek mij meer zin te hebben om eens vooruit te kijken.

Wat voor rol kan een studiegroep als de Uwe spelen in het huidige natuurwetenschappelijke onderzoek in Nederland. Dat lijkt misschien pretentius, maar U bent nu eenmaal een studiegroep, die dus wetenschappelijk onderzoek doet. U bedrijft geen hobby, verzamelt geen lucifermerken, bouwt geen modelspoorbanen, nee, U wilt iets weten, weten waarom iets zo en zo ontstaan is en niet anders, hoe een ondergronds ecosysteem functioneert, etc. etc. U bedrijft dus wel degelijk wetenschappelijk onderzoek. Wetenschappelijk onderzoek, dat gebeurt traditiegetrouw in ons en aanverwante vakgebieden door twee groepen mensen. Er bestaan natuurlijk allerlei overgangssituaties, maar laten we het voor het gemak maar eens zwart-wit stellen: amateurs en professionals. Tot voor enkele jaren terug ging dat allemaal in prima samenwerking.

Om duidelijk te maken wat er de laatste jaren is veranderd ben ik helaas verplicht om op een feestavond als deze het regeringsbeleid ten aanzien van het natuurwetenschappelijk onderzoek ter sprake te brengen en zelfs de naam te noemen van ene mijnheer Deetman. Mijn excuses hiervoor. Het is namelijk nodig even stil te staan bij de effecten die zijn beleid heeft op het universitaire

onderwijs, dat geacht wordt zuiver wetenschappelijk te zijn en op het onderzoek dat op de instituten wordt verricht en dat meer praktisch is gericht voor we op de betekenis van Uw onderzoek binnen het geheel kunnen terugkomen.

Eerst dus het universitaire onderzoek.

In 1964 ben ik naar een Zoölogisch Congres in Washington geweest. Het was bijzonder warm en drukkend weer en daarom koos ik op de excursiedag voor een bezoek aan het Zoölogisch Instituut van de Delaware State University, want daar zat een tochtje op zee aan vast met een onderzoekschip. Ik heb er mijn ogen uitgekeken: tennisbanen, honkbalvelden, jachthaven en zo waar ook nog een paar collegelokalen en een practicumzaaltje. In vier, vijf jaar worden daar heuse biologen opgeleid, niveau vergelijkbaar met 5-jaar VWO hier. U kent de slotceremonie van de TV: zwarte toga's, vierkante baretten, snotterende moeders bij het uitreiken van de bul met lakzegel.

U begrijpt dat ik de echte universiteiten zoals Harvard en Princeton hier buiten beschouwing laat, maar bovengenoemde toestanden bestaan er bij tientallen.

Ik heb zo'n vermoeden dat Deetman ook zoiets gezien heeft en gedacht: als ik die tennisbanen en jachthaven hier nou weglaat, gaat het in Nederland helemaal op een koopje. Hij heeft dus kennelijk niet begrepen dat er nog allerlei andere factoren een grote rol spelen bij de opleiding van bijvoorbeeld biologen. De sfeer in een instituut, de reputatie en het enthousiasme van onderzoekers en docenten, de historie en de ontwikkeling van een bepaalde onderzoeksrichting, de aanwezigheid van collecties, bibliotheek en archieven, etc.

Een goede onderzoeker opleiden houdt mijns inziens in de eerste plaats het bijbrengen van de noodzakelijke basiskennis in, ook van vakken die vandaag nu niet zo hoog in aanzien staan, zoals planten-anatomie en -systematiek. En daarna dient hij te leren om onderzoek te doen door hem aan goed

onderzoek te laten deelnemen onder leiding van een team bezielde en enthousiaste onderzoekers.

Maar wat gebeurt er? Een paar voorbeelden. Van de Aardwetenschappen blijft er eigenlijk alleen in Utrecht een snelcursus over. Geologie Amsterdam: gesloten. Het Instituut bezat een collectie van 800.000 stuks gesteente-monsters, alle gedetermineerd en gecatalogiseerd. Waar ze zijn gebleven weet ik niet. Plantensystematiek: Hortus Amsterdam bedreigd met sluiting, Cantonspark Baarn wordt wandelpark, Hortus Leiden heeft problemen, Hortus Groningen moet Horeca-faciliteiten gaan bouwen om publieksvriendelijker te worden. Er wordt serieus over gedacht om Systematische Botanie in Utrecht met 80 jaar ervaring met de Amerikaanse tropische flora en vegetatie en een enorm herbarium met Leiden te combineren, waar men nu al ruimtegebrek heeft. Vegetatiekunde, een basale wetenschap voor een ieder die zich met het natuurlijk milieu bezig houdt, wordt in Nederland niet meer gegeven, van Dierecologie rest alleen een groepje in Groningen. Langzame wurgmoord dus, met voorbedachte raide en uitverkoop van onvervangbare waarden, kennis en ervaring.

Deetman heeft kennelijk niet verder gekeken dan Amerika. Hij had eens naar Lichtenstein moeten gaan. Dan had hij alle Universiteiten alleen op papier kunnen laten voortbestaan. Als personeel was één mijnheer die kan lezen en schrijven, een postbox en een gironummer voldoende geweest. Een ieder die f 5000,— stort krijgt een kandidaat-scholarship, voor f 10.000,— een doctoraal en voor f 25.000,— een doctorstitel. Het vak mag U zelf invullen. Dit over het universitaire onderzoek.

Hoe werkt het amerikaniseringsproces in op het onderzoek van de nog bestaande onderzoeksinstituten.

Heel duidelijk is de tendens zichtbaar om daar vooral aandacht te besteden aan kortlopende projecten, waarbij dus weinig tijd beschikbaar is om echt na te denken: beperkte budgetten, snel werken, computers inschakelen en zo weinig mogelijk mensen.

Als een voorbeeld van waartoe een dergelijke stijl van werken leidt zou ik het rapport willen noemen van het Rijksinstituut voor Natuurbeheer getiteld: Populatieontwikkeling van de overwinterende vleermuizen in de mergelgroeven van Zuid-Limburg 1943-1987. Het is geschreven door Weinreich en Oude Voshaar, die ik niet persoonlijk ken, ik sta er dus neutraal tegenover. Volgens de inleiding werkt de laatste bij de groep Landbouw-wiskunde van de Directie Landbouwkundig Onderzoek en was de eerste een vrijwillige medewerker bij de afdeling Zoölogie van het RIN, een jonge collega waarschijnlijk. In de inleiding van hun rapport geven ze duidelijk het stramien van het werk aan: beschrijven van de aantalsveranderingen van de vleermuizen in de aangegeven periode. Het doel was: vleermuizen zijn een bedreigde diergroep, monitoring van de aantallen kan informatie geven over de effectiviteit van de genomen beschermende maatregelen. Het echte, maatschappelijk relevante belang van de vleermuistellingen, waarmee je desnoods de instituuksbegroting in Den Haag kunt verdedigen, is door hen die leiding gaven aan de samenstelling van het rapport, gemist, maar daar kom ik later op terug. Voor de goede orde, ik richt hier mijn kritiek beslist niet op de auteurs, maar op hen die opdracht en leiding gaven bij de samenstelling. Eerst het rapport zelf, er zijn een paar schoonheidsfoutjes. De auteurs gebruiken consequent de term mergelgroeven i.p.v. kalksteengroeven. Ze delen de gegevens van de Roothergroeve niet in een periode voor de aansnijding door de open groeve en de afsluiting daarna waarvan het effect erg groot is en wat ze bij de waarnemingen uit de Leeraarsgroeve wel deden. Verder laat het rapport, vooral na lezing van hoofdstuk 2 bij een oud-groeveloper een bijzonder onbevredigend gevoel na. Ze stellen: we konden gebruik maken van de inventarisatiegegevens van, en dan volgt er een heel lijstje. Er was dus geïnventariseerd, dat wil zeggen er waren mensen, meer dan veertig jaar lang, die de groeven konden vinden, die er de weg wisten tot in alle uithoeken, die de vleermuizen op naam konden brengen en die de verzamelde gegevens zorgvuldig in een archief bewaarden. Alleen al de Sibbergroeve 40 jaar inventariseren betekend meer dan 4000 km lopen. Ik vind dat heel wat indrukwekkender dan de tabellen die uit een computer rollen of de geprinte grafiekjes. Dit verschijnsel tref je in eigentijdse rapporten meer aan. Slim

gebruik maken van bestaande gegevens maar zich onvoldoende realiseren wat er achter het bijeenbrengen van die gegevens aan werk verscholen zit. Maar verder: een goed rapport waarin nu eindelijk op een rijtje staat wat we allemaal al wisten maar niet, zoals dat heet, hard konden maken. De gegevens waren verzameld, de verwerking is nu ook gereed, maar de afronding van het geheel, de conclusies, dat hoorde kennelijk niet tot de opdracht. De leiding van het onderzoek heeft de lekkerste kluit gewoon op het bord laten liggen, over het hoofd gezien of het geld was op, dat kan ik niet beoordelen.

We zitten in Nederland hier en daar met een milieuprobleempje. De omvang ervan kan je meten met een net van snuffelpalen, maar de effecten op het natuurlijk milieu en het menselijke milieu zijn alleen zichtbaar en soms meetbaar aan de veranderingen in de samenstelling van vegetatie en fauna. Verschillende daartoe geschikte soorten zijn als indicatoren bruikbaar. De beste indicatoren vindt je in de top van de voedselketens, bij de predatoren, waar alle ellende cumuleert. Om de effecten van de milieuvervuiling of van de maatregelen die ter vermindering van die vervuiling zijn genomen, te beoordelen kan je dus het beste kijken hoe predatoren reageren. Nu valt dat niet mee. Roofvogels kwantitatief inventariseren is mogelijk, maar de aantallen fluctueren onder meer als gevolg van de natuurlijke fluctuaties in de dichtheden van hun prooidieren, bovendien vertonen ze seizoensmigraties. Grote zoogdierpredatoren gaan, behalve de alleseter de vos, alleen maar in aantallen achteruit: zeehond, das, otter. Op zich een duidelijke indicatie dus, maar aan restpopulaties is weinig meer te bestuderen. De kleine zoogdierpredatoren gaan vrijwel onzichtbaar hun gang en zijn dus voor dit doel onbruikbaar. Er blijft dus één groep predatoren over: de vleermuizen, die tijdens een deel van hun levenscyclus, de winterslaap, wel bestudeerbaar zijn en bovendien is dit al bijna een halve eeuw reeds gebeurd. Vanuit het milieubeheer gezien is voortzetting van de vleermuistellingen dus een absolute noodzaak. De kennis en de ervaring die hiervoor nodig zijn moeten daarom zorgvuldig in stand worden gehouden en doorgegeven aan nieuwe generaties. Archiven dienen zorgvuldig beheerd te worden. Ook de ogenschijnlijk wat kleinere kluitjes die op het bord van Weinreich zijn blijven liggen verdienen nader te worden bekeken.

Waarom is *Myotis daubentoni* zo'n biologisch succes in de moderne wereld? Het lijken wel Turkse Tortelduiven. Waarom zijn de Hoefijzerneuzen totaal verdwenen en zijn ze in Frankrijk nog talrijk? Waarom fluctueren *Myotis dasycneme* en de *Plecotus*-soorten met een 10-11 jarig ritme zoals zovele andere diersoorten, etc. U ziet het, alleen al in dit rapport vindt U dus voldoende fascinerende problemen om er Uw verdere leven intensief mee bezig te zijn. Hiermee zijn we dus terug bij ons uitgangspunt: wat is in de nabije toekomst het belang van het onderzoek van een studiegroep als de Uwe voor het natuurwetenschappelijk onderzoek in Nederland. Welnu, indien in een geheel één van de componenten sterk in betekenis inboet, neemt automatisch de betekenis van de andere component sterk toe.

Niemand van U heeft erom gevraagd, maar Uw onderzoek is hierdoor van essentieel belang geworden. En niet alleen het Uwe, ook dat van de Sociologenwerkgroep van de Nederlandse Jeugdbond voor Natuurstudie, de Floristenwerkgroep van de Botanische Vereniging, de werkgroep GEA. Gaat U maar door, er zijn er gelukkig tientallen. U heeft de gelegenheid om zich in een probleem te interesseren er zich in vast te bijten, U bepaald zelf hoelang U er over wilt nadenken, hoeveel aanvullende gegevens er nog nodig zijn. U beschikt vaak over oudere collega's en vrienden om er over te discussiëren, van hen kunt U ook leren bepaalde technieken toe te passen en verder te ontwikkelen. U verkeert in de luxe omstandigheid dat U zuiver wetenschappelijk onderzoek kunt verrichten, U bent het reservoir geworden waar stijl en traditie, kennis en ervaring in stand worden gehouden.

Uw werkgroep beschikt over de unieke omstandigheid dat U het Natuurhistorisch Genootschap als paraplu kunt gebruiken, en een Museum met een gevestigde reputatie, een collectie en een bibliotheek ter beschikking heeft.

U werkt hier ook op een redelijke afstand van Den Haag, een nuttige ecologische barrière. Eventuele klappen komen daardoor wat later en wat geminder aan, ook al omdat U in een provincie leeft waar gevoel voor stijl en traditie nog niet zijn wegbezuinigd. Alle reden dus om vanavond feest te vieren en de toekomst met vertrouwen tegemoet te zien.

Over tien jaar kom ik nog wel eens kijken hoe U het eraf heeft gebracht. Het ga U goed, veel genoegdoening in Uw werk, veel plezier.